

I

Сумно і непривітно тепер в нашій Тухольщині! Правда, і Стрий, і Опір однаково мують її ринисті, зелені узбережя, луги її однаково покриваються весною травами та цвітами, і в її лазуровім, чистім повітрі однаково плаває та колесує орел-беркут, як і перед давніми віками. Але все інше як же змінилося! І ліси, і села, і люди! Що давно ліси густі, непрохідні закривали майже весь її простір, окрім високих полонин, сходили в долину аж над самі ріки, — тепер вони, мов сніг на сонці, стопилися, зрідли, змаліли, декуди пощезали, лишаячи по собі лисі облази; інде знов із них остоялися лише пообсмалювані пеньки, а з-між них де-де несміло виростає нужденна смечина або ще нужденнійший яловець. Що давно тихо тут було, не чути ніякого голосу, крім вівчарської трембіти десь на далекій полонині або рику дикого тура чи оленя в гущавинах, — тепер на полонині гейкають воларі, а в ярах і дебрах галюкають рубачі, трачі* й гонтарі, ненастанно, мов невмирущий черв, підгризаючи та підтинаючи красу тухольських гір — столітні ялиці та смереки, і або спу-

* Те саме, що пиляр – той, що пиляє що-небудь пилкою (прим. ред., якщо не вказано інше).

скаючи їх, потятих на великі ботюки**, долі потоками до нових парових тартаків***, або таки на місці ріжучи на дошки та на гонти.

Але найбільше змінилися люди. Зверха глянувши, то немовби змоглася між ними «культура», але на ділі виходить, що змоглося тільки їх число. Сел і присілків більше, хат по селах більше, але зате по хатах убожество більше і нужда більша. Народ нужденний, прибитий, понурий, супроти чужих несмілий і недотепний. Кождий дбає тільки про себе, не розуміючи того, що таким робом роздроблюються їх сили, ослаблюється громада. Не так тут колись було! Хоч менше народу, та зате що за народ, що за жите кипіло в тих горах, серед тих непрохідних борів у стіп могутнього Зелемня! Лиха доля довгі віки знуцалася над тим народом. Тяжкі удари підкопали його добробит, нужда зломала його свободну, здорову вдачу, і нині тільки неясні, давні спомини нагадують правнукам щасливіше жите предків. І коли часом стара бабуся, сидячи в запічку та прядучи грубу вовну, почне розповідати дрібним унукам про давню давнину, про напади монголів-песиголовців і про тухольського ватажка Беркута, — діти слухають тривожно, в їх сивих оченятах блискотять сльози. А коли скінчиться дивовижна повість, то малі й старі, зітхаючи, шепчуть: «Ах, яка ж то красна байка!».

— Так, так, — говорить бабуся, похитуючи головою, — так, так, дітоньки! Для нас то байка, а колись то правда була!

— А не знати, чи вернуться ще коли такі часи, — закидає дехто старший.

** Стовбур дерева, що його мають розпилити на дошки.

*** Лісопильний завод, лісопильня.

— Говорять старі люде, що ще колись вернуться, але, ма-
буть, аж перед кінцем світа.

Сумно і непривітно тепер в нашій Тухольщині! Казкою
видається повість про давні часи і давніх людей. Вірити не
хотять нинішні люди, що вирости в нужді й притиску, в ти-
сячолітніх путах і залежностях. Але нехай собі! Думка поета
летить у ті давні часи, оживляє давніх людей, а в кого серце
чисте і щиро-людське чує, той і в них побачить своїх бра-
тів, живих людей, а в життю їх, хоч і як неподібним до нашого,
догляне не одно таке, що може бути пожадане і для наших
«культурних» часів.

Було се 1241 року. Весна стояла в тухольських горах.

Одної прегарної днини лунали лісисті пригірки Зелеме-
ня голосами стрілецьких рогів і криками численних стріль-
ців.

Се новий тухольський боярин, Тугар Вовк, справляв ве-
ликі лови на грубу звірину. Він святкував почин свого нового
життя — бо недавно князь Данило дарував йому в Тухольщині
величезні полонини і ціле одно пригір'я Зелемєня; недавно
він появився в тих горах і побудував собі гарну хату, і оце
першу учту справляє, знайомиться з довколичними бояра-
ми. По учті рушили на лови в тухольські ліси.

Лови на грубого звіра — то не забавка, то боротьба тяж-
ка, не раз кровава, не раз на жите і смерть. Тури, медведі,
дики — се небезпечні противники; стрілами з луків рідко
кому удасться повалити такого звіра; навіть рогатиною, яку
кидалось на противника при відповіднім приближеню, не-
легко дати йому раду. Тож остатньою і рішучою зброєю було
важке копіє, яким треба було влучити противника зблизь-

ка, власноручно, з цілою силою, відразу. Схиблений удар —
і житю борця грозила велика небезпека, коли йому не вда-
лось в остатній хвилі схватись у безпечну криївку і добути
меча або тяжкого топора для своєї оборони.

Не диво, отже, що Тугар зі своїми гітьми вибирався
на лови, мов на війну, з запасом стріл і рогатин, зі слугами
й запасами живности, навіть з досвідним знахарем, що вмів
замовляти рани. Не диво також, що Тугар і його гості були
в повній рицарській збруї, окрім панцирів, бо ті спиняли би
їх у ході по ломах та гущавинах. Те тільки диво, що й Тугарова
донька, Мирослава, не покидаючись батька, посміла також
вирушити разом з гітьми на лови. Тухольські громадяни,
видячи її, як їхала на лови посеред гостей, гордо, сміло, мов
стрімка тополя серед коренстих дубів, з уподобою поводили
за нею очима, поговорюючи:

— От дівчина! Тій не жаль би бути мужем. І, певно, ліп-
ший з неї би був муж, ніж її батько!

А се, певно, була немала похвала, бо Тугар Вовк був муж-
чина, як дуб. Плечистий, підсадкуватий, з грубими обрисами
лиця і грубим, чорним волосем, він і сам подобав на одного
з тих злющих тухольських медведів, яких їхав воювати. Але
ж бо й донька його Мирослава була дівчина, якої пошукати.
Не кажемо вже про її уроду й красу, ані про її добре серце —
в тім згляді богато її ровесниць могло стати з нею нарівні,
хоч і небогато могло перевищити її. Але в чім не мала вона
пари між своїми ровесницями, так се в природній свободі
свого поводження, в незвичайній силі мускулів, у смілості
й рішучості, властивій тільки мужчинам, що вирости в не-
настанній боротьбі з супротивними обставинами. Зараз із
першого разу видно було, що Мирослава виростила на свободі,

що виховане її було мужеське і що в тім прегарно розвиненім дівочім тілі живе сильний, великими здібностями обдарований дух. Вона була в батька одиначка, а до того ще зараз при народженю втратила матір. Нянька її, стара мужичка, відмалку заправляла її до всякої ручної роботи, а коли підросла, то батько, щоб розважити свою самоту, брав її всюди з собою і, щоб задоволити її палку натуру, привчив її владати рицарською зброєю, зносити всякі невігоди і сміло стояти в небезпеках. І чим більші труднощі їй приходилось поборювати, тим охітніше бралась вона за діло, тим краще проявлялася сила її тіла й її рішучого, прямого характеру. Але попри все те Мирослава ніколи не переставала бути женщиною: ніжною, доброю, з живим чутем і скромним, стидливим лицем, а все те лучилось в ній у таку дивну, чаруючу гармонію, що хто раз бачив її, чув її мову — той довіку не міг забути її лиця, її ходу, її голосу, — тому вони пригадувалися живо і виразно в найкращих хвилях його життя, так, як весна навіть старому старцеві пригадує його молоду любов.

Вже третій день тривали лови. Богато оленів-рогачів і чорногривих турів лягло головами від стріл і ратищ боярських. Над шумним гірським потоком, на зеленій поляні серед лісу стояли шатри ловців, курилися раз у раз величезні огнища, де висіли на гаках кітли, оберталися рожни, де варилося і пеклось м'ясиво вбитої дичини для гостей. Нинішній остатній день ловів мав бути посвячений найголовнішому та разом і найбільше небезпечному ділу — ловам на медведів.

На стрімкім пригірку, відділенім від інших страшними дебрами, порослім густо величезними буками та смереками, покритім ломами й обвалищами дерев, було віддавна головне

леговище медведів. Тут, як твердив тухольський провідник, молодий гірняк Максим Беркут, гніздилася медведяча матка. Відси дикі звірі розносили пострах на цілу околицю і на всі полонини. І хоч не раз удавалось смілим вівчарям забити одного або другого стрілами та топорами, або завабити під сліп, де йому ломала крижі важка колода, спадаючи вниз, — то все-таки число їх було надто велике, щоб із того була значна полекша для околиці. То й не диво, що, коли новоприбулий боярин Тугар Вовк оповістив тухольцям, що хотів би зробити великі лови на медведів, і просить дати йому провідника, вони не тільки дали йому на провідника першого удалця на всю тухольську верховину Максима Беркута, сина тухольського бесідника Захара, але, крім того, вирядили з власної волі цілий відділ пасемців* з луками й ратищами для помочи зібраним боярам. Ціла та громада мала обступити медведяче леговище і очистити його доразу від поганого звіра.

Від самого досвіта в ловецькім таборі великий рух і тривожне дожидане. Боярські слуги від півночі звивалися, приготворяючи для гостей їду на цілий день, наповнюючи шипучим медом і яблучником подорожні боклаги. Тухольські пасемці й собі готовились, острячи ножі та тесаки, обуваючи міцні жуброві постолі** і складаючи в невеличкі дорожні бисаги*** печене м'ясо, паляниці, сир і все, що могло понадобитися в цілоденній трудній переправі. Максим Беркут, який аж нині, супроти найважливішого і найтяжчого діла, почув себе вповні

* Парубків.

** М'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри (тут: зубра) без пришивної підшови, яке звичайно носили з онучами, прив'язуючи до ніг мотузками.

*** Дві з'єднані одним полотнищем торби, які перекидають через плече або через спину коня.

самим собою, вповні начальником сеї невеличкої армії, заряджував з правдиво начальницькою уважливістю й повагою все, що належало до діла, нічого не забуваючи, ні з чим не кваплячись, але й ні з чим не опізнюючись. Все у нього виходило в свій час і на своїм місці, без сумішки й сутолоки; всюди він був, де його потрібно, всюди вмів зробити лад і порядок. Чи то між своїми товаришами-тухольцями, чи між боярами, чи між їх слугами, Максим Беркут усюди був однаковий, спокійний, свободний в рухах і словах, мов рівний серед рівних. Товариші поводитись з ним так само, як він з ними, свободно, несилувано, сміялись і жартували з ним, а проте виповнювали його розкази точно, швидко і так весело та радо, немов і самі без розказу були би в тій хвилі зробили те саме. Боярська служба, хоч далеко не такої рівної вдачі, далеко не так свободна в поводженню, далеко похіпнійша з одних гордо висміватися, а перед другими низенько хилитися, все ж таки поважала Максима Беркута за його звичайність і розсудливість і, хоч не без дотинків та жартів, таки робила те, що він казав. А й самі бояри, по більшій часті люди горді, военні, що нерадо бачили «смерда» в своїм товаристві, та й то ще смерда, що вважав їх чимось немов собі рівним, — і вони тепер не показували надто виразно своєї неохоти і виповнювали розпорядження молодого провідника, маючи на кождім кроці нагоду переконатися, що ті розпорядження були зовсім розумні, такі, як треба.

Ще сонечко не зараз мало сходити, а вже ловецьке товариство вирушило з табору. Глибока тиша стояла над горами; нічні сумерки дрimalи під темно-зеленими коронами смерек; на густім чепіргатім* листю папороти висіли краплі

---

* Зубчатий.

роси; повзучі зелені пояски вилися попід ноги, плуталися поміж корінем величезних вивертів, спліталися в непрохідні клебуки** з корчами гнучкої, колючої ожини та зі сплетами дикого пнучого хмелю. З пропадистих, чорних, мов горла безодні, дебрів піднімалася сивими туманами пара — знак, що на дні тих дебрів плили невеличкі лісові потоки. Повітре в лісі напоєне було тою парою й запахом живиці; воно захоплювало дух, немовбито ширших грудей треба було, щоб дихати ним свободно.

Мовчки пробиралася ловецька дружина непрохідними нетрами, дебрами й ломами без стежки, без ніяких провідних знаків у тьмавій гущавині. Попереду йшов Максим Беркут, а за ним Тугар Вовк і інші бояри. Обік Тугара йшла його донька Мирослава. Позаду йшли тухольські пасемці. Всі йшли озираячись і надслухували пильно.

Ліс починав оживати денним житем. Пестропера сойка хрипіла у вершках смерек, зелена жовна, причепившись до пня, тут же над головами прохожих довбала своїм залізним дзьобом кору; в далеких зворах чути було рик турів і вите вовків. Медведі в ту пору, наївшись, дрimalи під ломами на моховій постелі. Стадо диків рохкало десь у дебри, холодячись в студенім намулі.

Може, годину йшло товариство тою трудною, нетоптаною дорогою. Всі дихали важко, ледво можучи наловити грудьми повітря, всі отирали краплистий піт із лиць. Максим частенько озирався позад себе. Він зразу противний був тому, щоб і жінчина йшла разом з мужами в той небезпечний похід, але Мирослава уперлася. Вона ж перший раз була

** Гущавина.